פרק ראשון: נידוי למכובדים בלבד

תיק CAPA מס׳ 415-001 | היפרבולוס | אתונה, 416/415 לפנה״ס

פתיחת התיק

שדה	פרטים
מספר תיק	CAPA-415-001
מועד האירוע	416/415 לפנה״ס (טווח עבודה מקובל)
אתר	אתונה, גבעת הפניקס, אספת העם
המוצר	מנהיג אופוזיציה, דגם "יצרן מנורות"
מקור הדיווח	תלונת לקוח מצי אתונה, התקבלה ב-424 לפנה״ס ונגנזה
חומרה	קריטית. השבתה של עשר שנים
בעל התיק	המחבר, באיחור של כאלפיים וארבע מאות שנה
סטטוס	ראו דוח מבקר בסוף הפרק

בשמונה שנים של חקירות תקלות בתעשיית המכשור הרפואי פתחתי לא מעט תיקים כאלה, ולמדתי שכל תיק מתחיל בשאלה תמימה, מה בדיוק קרה, ונגמר בשאלה הרבה פחות תמימה, למה אף אחד לא שם לב קודם. בתיק הזה התשובה לשאלה השנייה ידועה מראש. שמו לב. כתבו על זה מחזות, זכו עליהם בפרסים ומילאו את התיאטרון עד המושב האחרון. פשוט אף אחד לא פתח תיק, אז אני פותח אותו עכשיו, באיחור שאפילו מחלקת הרכש שלי הייתה מתביישת בו.

שלב 1: הגדרת התקלה

הכלל הראשון שלימדו אותי הוא שהגדרת תקלה טובה לא מכילה שום פרשנות. לא מי אשם, לא למה, ובטח שלא מה הוא חשב לעצמו. רק מה קרה. ניסיתי, וזה מה שיצא. מנהיג אופוזיציה דחף בכל כוחו להליך שנועד להרחיק מהעיר אחד משני יריביו. ההליך פעל בדיוק כמתוכנן והרחיק מהעיר אדם אחד, את מי שדחף אליו. אין בשורה הזאת אף מילה של פרשנות, ובכל זאת כל מי שקורא אותה בקול מתחיל לצחוק באמצע. אצלנו זה נחשב לסימן שההגדרה מדויקת.

את ההגדרה משלימים בטבלת "כן ולא", שבה כותבים לא רק מה קרה אלא גם מה יכול היה לקרות ולא קרה, כדי שהחוקר לא ילך לאיבוד בכיוונים מבטיחים מדי.

	כן	לא
מה	נידוי בחרסים לעשר שנים, לפי כל הכללים	זיוף קולות, משפט או הרשעה
מי	היפרבולוס, המלבה הראשי	ניקיאס ואלקיביאדס, היעדים המיועדים
מתי	416/415 לפנה״ס	לפני ששני היריבים גילו שהם מסכימים על משהו

היקף	עשר שנים מחוץ לעיר, וסוף השימוש בהליך כולו	הרכוש, שנשאר שלו

סימנים מעידים: תלונת לקוח מס׳ 1, פרוטוקול אספת האוניות

תקלה רצינית כמעט תמיד שולחת סימנים לפני שהיא קורית. בתיק שלנו הסימן הראשון הגיע שמונה שנים מראש, וממקור שאיש לא ציפה לו, מהציוד עצמו. ב"הפרשים" של אריסטופנס, שהועלה ב-424, מספר ראש המקהלה שאוניות המלחמה של אתונה התכנסו לאספה. אונייה ותיקה מדווחת לחברותיה שאזרח חסר ערך אחד, "היפרבולוס החמוץ", מבקש מאה מהן למסע לקרתגו. אונייה צעירה, בתולה שמעולם לא עלה עליה צוות, נשבעת שהוא לא יהיה אדונה ושהיא מעדיפה להזקין ולהירקב בנמל, עד שתולעי העץ יגמרו אותה. נאופנטה בת נאוסון מצטרפת ומודיעה שגם עליה הוא לא יפקד, כשם שהיא עשויה עץ אורן. הוותיקה מציעה שאם האתונאים יאמצו את התוכנית, יפליגו כולן אל מקדש תסאוס או אל מקדש האומנידס וישבו שם כמבקשות מקלט. ואם האיש מתעקש להפליג, שיפליג לבדו לכל הרוחות, וישיק למים את הגיגיות שבהן מכר את המנורות שלו (Aristophanes, 424 B.C.E./2015, lines 1300–1315).[1]

קראתי בחיי כמה אלפי תלונות לקוח, ואני חייב לומר שזו אחת המנוסחות ביותר שעברו תחת ידי. יש בה זיהוי מלא של המתלוננת, כולל שם האב, ומי שעבד פעם עם עקיבות יודע להעריך את זה. נאופנטה בת נאוסון היא הדמות היחידה בתיק שהזדהתה בשם אביה מרצונה. יש בה תיאור חושי של המוצר הפגום, "חמוץ", הגדרה שכל מעבדת טעם הייתה מקבלת בלי ויכוח. יש בה הערכת נזק, מאה אוניות. ויש בה הדבר הנדיר מכולם, דרישת לקוח ברורה. הלקוח לא מבקש פיצוי ולא מבקש לדבר עם מנהל. הוא מבקש מקלט מדיני.

הבקשה הזאת ראויה לעיון נפרד. קבר תסאוס באתונה שימש מקום מקלט לעבדים נמלטים ולחלשים שברחו מפני בעלי הכוח (Plutarch, ca. 100 C.E./1914a, Theseus 36.2).[2] כלומר, הציוד הצבאי של המעצמה הימית הגדולה בעולם הודיע שהוא מעדיף את מעמדו של עבד נמלט על פני שירות תחת המפקד המוצע. האפשרות החלופית הייתה האומנידס, אלות הנקמה, הישויות המפחידות ביותר שהמיתולוגיה האתונאית הצליחה להמציא. כשהציוד שלך מחפש הגנה אצל אלות הנקמה, זה סימן שהוא שקל את שתי האפשרויות ומצא שהן הצד הידידותי יותר.

כדאי לשים לב גם להיקף ההזמנה. מאה אוניות. לא אחת לניסוי ולא עשר לסדרת פיילוט, אלא מאה, ישר לייצור סדרתי, ליעד שמעבר לים. בתעשייה שלי קוראים לזה דילוג על שלב האימות, ומי שעושה את זה מגלה את התקלה בדרך כלל בשטח, אצל הלקוח. כאן הלקוח גילה אותה עוד לפני ההזמנה. והאונייה הבתולה, זו שמעולם לא הפליגה, עשתה בדיוק מה שציוד חדש אמור לעשות, היא נכשלה בהסמכת ההתקנה ביוזמתה. זה הנוהל היעיל ביותר שראיתי. בלי טפסים, בלי ועדה ובלי חתימות, רק "אני מעדיפה להירקב". היא בחרה בכשל אחסון על פני כשל שדה, כי עדיף להירקב בנמל מתולעי עץ מאשר להגיע לקרתגו עם היפרבולוס על הסיפון, וכל מהנדס אמינות יאשר שזו בחירה רציונלית. גם היעד, קרתגו, ראוי להערה. האיש עוד לא קיבל אונייה אחת, וכבר הרחיב את היקף הפרויקט ליבשת אחרת.

ולבסוף, הלקוח אף הציע פעולה מתקנת משלו. זו כנראה הפעם היחידה בהיסטוריה של התלונות שהפתרון של הלקוח טוב יותר מזה של הספק: שהמוצר הפגום יעזוב לבד, באריזה שלו. גיגיות המנורות של היפרבולוס משמשות כאן גם כאריזה המקורית וגם כאמצעי השינוע. מחזור חיים שלם, מהייצור ועד הסילוק, בלי שאף גורם חיצוני ייגע במוצר.

עם מבקרים אפשר להתווכח, ואת המחזאי תמיד אפשר להאשים. אבל כשגם הציוד מגיש מכתב התפטרות, קשה לטעון שמדובר בקמפיין של התקשורת. ולמי שחושב שזו רק בדיחה של מחזאי ממורמר: "הפרשים" זכה באותה שנה במקום הראשון בתחרות הקומדיות של חג הלנאיה (Aristophanes, 424 B.C.E./2015, translator's introduction). בתעשייה שלי, תלונת לקוח שזוכה במקום ראשון בתחרות ארצית נחשבת לתלונה מאומתת. באתונה היא נחשבה לבידור. זמן התגובה לתלונה, אם יורשה לי למדוד, היה שמונה שנים. ובמהלכן לא נפתח תיק, לא מונה אחראי ואיש לא חזר ללקוח. במקום זה העלו את התלונה שוב ושוב על הבמה, עד שהפכה לרפרטואר.

כדי להבין למה הצחוק הזה עבד, צריך להכיר את חומרי הגלם. היפרבולוס היה דמגוג שכוחו הלך וגדל, ויריביו היו בני משפחות ותיקות, עם אחוזות ומכרות כסף. לניקיאס, למשל, היו עבדים רבים במכרות הכסף של לאוריון (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 4.2). להיפרבולוס היה בית מלאכה למנורות. בעיר שבה ירושה נחשבה להכשרה פוליטית, מי שעבד לפרנסתו הגיע לאספה עם כתם בקורות החיים. פלוטרכוס, שלא חיבב אותו, תיאר אותו במשפט שכל כותב מערכונים היה חותם עליו: אדם "שלא הגיע לתעוזה בזכות השפעתו, אלא הגיע להשפעה בזכות תעוזתו, ודווקא בזכות מעמדו בעיר נעשה לחרפתה" (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 11.3).[3] פלוטרכוס התכוון לכתוב עלבון. יצא לו מדריך למתמודד בפריימריז.

הסימן השני הגיע ב-421, ב"השלום". אלת השלום היא שם פסל שאינו מדבר, והרמס משמש לה פה. הוא שואל בשמה מי עומד עכשיו בראש העם בפניקס, וכשעונים לו שהיפרבולוס, האלה מפנה את ראשה. הגיבור מסביר שהעם נשאר בלי מנהיג ונאחז בו כמו אדם עירום שכורך סביב מותניו את הבגד הראשון שנקרה בדרכו. ובכל זאת יש בבחירה יתרון. עד עכשיו גישושו בחושך, ומעכשיו, כשיצרן מנורות עומד בראש, ידונו בענייני העיר לאור המנורות (Aristophanes, 421 B.C.E./1912b, Peace, lines 680–692).[4] את היפרבולוס, אם כן, לא בחרו. חגרו אותו. מנדט בגודל של חגורה, ובדיוק באותו גובה. זה גם המנדט הכן ביותר בהיסטוריה: לא רצינו דווקא אותך, פשוט היה צריך לכסות משהו. שני סימנים, שני מחזות, ואפס תיקים פתוחים. אם הייתי מוצא דבר כזה בביקורת פנימית, הייתי מבקש לראות את יומן התלונות. באתונה יומן התלונות היה תוכנית הפסטיבל.

שלב 2: בידוד ומניעת התפשטות

בדרך כלל השלב הזה הוא הקשה ביותר, כי צריך לאלתר נוהל בידוד באמצע משבר. באתונה לא היה צורך לאלתר. הנוהל כבר היה כתוב, והוא היה מתקדם יותר מרוב מה שראיתי בקווי ייצור מודרניים. קראו לו אוסטרקיזם, נידוי בחרסים. האזרחים יכלו לסמן אדם אחד ולהרחיק אותו מהעיר לעשר שנים, בלי משפט ובלי הרשעה. הרכוש נשאר שלו, וההכנסות ממנו המשיכו להגיע

אליו (Plutarch, ca. 100 C.E./1914b, Aristides 7.2, 7.5). מוציאים את היחידה החשודה מהקו, לא פוגעים בה, ובודקים אותה שוב אחרי עשר שנים. גם הדעות נשארו שלו. רק הקהל נשאר באתונה.

ההליך התנהל בשני שלבים. קודם הצביעו אם לקיים בכלל הצבעת נידוי באותה שנה, ורק אחר כך שרט כל אזרח על שבר חרס את שמו של מי שהיה רוצה לראות מחוץ לעיר (Tridimas, 2016). בתכנון הזה היה פגם קטן, מהסוג שמגלים רק בדיעבד. לא הייתה רשימת חשודים. בכל מפעל שעבדתי בו, לפני שמבודדים משהו מדביקים עליו תווית אדומה. באתונה הדביקו את התווית אחרי ההצבעה, ומי שיזם את ההליך לא קבע על מי הוא ייפול. אפשר היה לתמוך ביוזמה שלו בהתלהבות בשלב הראשון, ובשלב השני לכתוב את שמו, עם תודה: "צודק, באמת הגיע הזמן להרחיק מישהו."

אבל מה שמעניין באמת בשלב הזה הוא דווקא מה שלא נעשה בשמונה השנים שבין התלונה לאירוע. כשלקוח מסרב לקבל מוצר, הנוהל ברור. מעבירים את המוצר להסגר, מסמנים אותו ולא משחררים אותו עד שהחקירה מסתיימת. באתונה, המוצר שהצי סירב לקבל לא הועבר למחסן ההסגר. הוא קודם. ב-421, לפי "השלום", היפרבולוס כבר עמד בראש העם בפניקס. כלומר, היחידה שנכשלה בבדיקת הקבלה לא חזרה לספק אלא הועברה ישר לחדר ההנהלה. כל מי שעבד בארגון גדול מספיק זמן ראה את זה קורה לפחות פעם אחת, ולרוב גם קיבל ממנה מייל.

מכאן הלקח הראשון של התיק, ואני רושם אותו כבר עכשיו כדי שלא ייבלע בהמשך. מי שמפעיל כלי בידוד בלי לסמן מראש את היחידה החשודה מגלה לא פעם שהיחידה שבודדה היא זו שהחזיקה את הכלי.

שלב 3: איסוף נתונים ורכיבי המערכת

לפני חקירה צריך לדעת על מה בדיוק אפשר לסמוך. דבר אחד ברור: היפרבולוס נודה. תוקידידס, שחי באותם ימים, מעיד על כך (Thucydides, ca. 400 B.C.E./1923, 8.73.3). את סיפור התרגיל שהתהפך עליו מביא פלוטרכוס, שכתב כחמש מאות שנה אחר כך, ולפחות חוקר אחד חושב שהסיפור נולד בכלל על במת הקומדיה.[5] בלשון המקצועית שלי, יש לנו רשומת ייצור אחת אמינה ותיאור תקלה שנכתב חמש מאות שנה אחרי המשמרת. אספר אותו כפי שפלוטרכוס סיפר, ובשלב 4 נבדוק מי כתב אותו.

הרכיב הראשון במערכת הוא ניקיאס. עשיר, זהיר, הקריב לאלים קורבנות כל יום, ושמו נקשר בשלום עם ספרטה (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 4.2, 9.7). כשקידם את השלום, מספר פלוטרכוס, ביקש לקבע לדורות את שמו כאיש שהצליח (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 9.3). תוקידידס מוסיף שרצה לשמור על מזלו הטוב כל עוד לא נחל מפלה והכבוד עוד היה שלו (Thucydides, ca. 400 B.C.E./1921, 5.16.1). מאותו רגע ניהל ניקיאס את הקריירה שלו כמו מוזיאון, שבו לא נוגעים, לא מזיזים, ומי שמציע רעיון חדש מתבקש בנימוס לצאת.

גם ביחסי ציבור היה ניקיאס מוכשר. הוא הסתגר בבית, וחבריו יצאו אל הממתינים בפתח וביקשו מהם לסלוח לו, כי הוא עסוק בענייני ציבור דחופים. הירון, שגדל בביתו ולמד אצלו, הפיץ בעיר

תיאורים מרגשים של סבלו: "אפילו כשהוא מתרחץ ואפילו כשהוא סועד, צץ מולו איזה עניין ציבורי; הוא מזניח את ענייניו הפרטיים מרוב דאגה לטובת הכלל, והולך לישון רק כשאחרים כבר קמים" (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 5.2–3).[6] ניקיאס הפך את הדלת הסגורה להוכחה למסירותו. מי שחיכה פעם לפגישה שנדחתה שלוש פעמים, ובסוף התנצל על ההפרעה, מכיר את השיטה.

הרכיב השני הוא אלקיביאדס, צעיר, עשיר, מיוחס ושאפתן. לפי פלוטרכוס, הוא לא יכול היה לשאת את ההערצה שזכה לה ניקיאס, ומרוב קנאה תכנן להפר את השלום (Plutarch, ca. 100 C.E./1916b, Alcibiades 14.1–2). לניקיאס היה הסכם שלום. אלקיביאדס ראה בו טיוטה. פלוטרכוס מספר על משלחת מספרטה שהגיעה לאתונה עם ייפוי כוח מלא לנהל משא ומתן והתקבלה יפה במועצה. אלקיביאדס חשש שתצליח גם באספת העם, נפגש עם השליחים, שכנע אותם להכחיש באספה שיש להם סמכויות כאלה והבטיח לעזור להם בתמורה. באספה קם ושאל אותם בעצמו על הסמכויות, הם ענו כפי שהדריך אותם, והוא פנה אל העם ודרש שלא להאמין לאנשים שמשקרים בגלוי כל כך (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 10.4–5). לא בכל יום זוכה אדם להוכיח בפומבי שמישהו משקר, בעזרת השקר שסיפק לו בעצמו.

ניקיאס, כלשון פלוטרכוס, "נאלם דום מתדהמה וממצוקה". מה שהציל אותו היה רעידת אדמה קלה שהתרחשה באותו רגע, "למזלו של ניקיאס", ופיזרה את האספה (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 10.6).[7] שנים של קורבנות יומיים, וסוף סוף הגיעה התמורה. קלה, כמובן. אפילו האלים ידעו שעם ניקיאס לא מגזימים.

בין שני הרכיבים האלה לא הייתה אי-הבנה שאפשר ליישב בשיחה. כל אחד מהם עבד במסירות, יום יום, כדי שהשני ייכשל, ולהיפרבולוס לא היה צורך לשכנע אף אחד מהם בחסרונות של השני. הם הכירו את החומר על בוריו והפיצו אותו בחינם. מבחינתו זה היה קמפיין שהמתחרים מממנים.

הרכיב השלישי, ואולי החזק מכולם, היה הבמה. אאופוליס כתב מחזה בשם "מריקס", שגיבורו הוא קריקטורה של היפרבולוס.[8] באחת הסצנות מריקס חוקר אדם עני על קשריו עם ניקיאס:

> מריקס: "כמה זמן עבר מאז שהיית אצל ניקיאס?"
>
> העני: "לא ראיתי אותו, חוץ מעכשיו בכיכר."
>
> מריקס: "האיש מודה שראה את ניקיאס במו עיניו! ולמה שיראה אותו, אם הוא לא בוגד?"
>
> (Eupolis, as cited in Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 4.5)

לפי שיטת החקירה הזאת, הדרך היחידה להוכיח נאמנות הייתה להסתובב בכיכר בעיניים עצומות. וגם בין המחזאים היו חשבונות פתוחים. בנוסח המתוקן של "העננים" אריסטופנס מתלונן שהמתחרים שלו לא מפסיקים לרמוס את היפרבולוס ואת אמו, ומאשים את אאופוליס שלקח את "הפרשים" שלו, הפך אותו ל"מריקס" והוסיף זקנה שיכורה כדי שיהיה מי שירקוד (Aristophanes, ca. 418 B.C.E./1912a, Clouds, lines 551–559).[9] זה אותו אריסטופנס ששלח בפתיחת התיק את הצי כולו לשבות נגד היפרבולוס. ההשפלה של היפרבולוס הפריעה לו הרבה פחות מכך שהיא

לא נרשמה על שמו. ובאותו מחזה עצמו, אגב, אריסטופנס לא מוותר ועוקץ את היפרבולוס בעצמו, פעם על הכסף ששילם על שיעורי רטוריקה ופעם על ההון שעשה מהמנורות (Aristophanes, ca. 418 B.C.E./1912a, Clouds, lines 876, 1065). בעל הפטנט מתלונן על המעתיקים, ובאותו קטלוג ממשיך לייצר את הדגם.

שלב 4: חקירת סיבת השורש

הרכב צוות החקירה

בתיק רגיל הייתי מכנס צוות רב-תחומי לסיעור מוחות. כאן כל חברי הצוות מתים כבר מזמן, וחלקם עדיין מתווכחים על זכויות היוצרים, אבל לפחות את תחומי האחריות אפשר להגדיר.

תפקיד	חבר צוות	הערות
טיפול בתלונות לקוח	אריסטופנס	העלה את התלונה לבמה במקום לתייק אותה, וזכה עליה בפרס
חקירות ותשאול	אאופוליס	שיטת התשאול שלו מתוארת בשלב 3 ונבדקת בדוח המבקר
סגירת התיק	אפלטון הקומי	כתב את טקס הפרידה בשלוש שורות
תיעוד ורשומות	פלוטרכוס	הגיש את הרשומות באיחור של כחמש מאות שנה
עד בן הזמן	תוקידידס	ההיסטוריון היחיד בן הזמן, ותיעב את הנחקר. ישב באותן שנים בעצמו בגלות, כך שגם הבודק עבד מחוץ לאתר
נציג המוצר	היפרבולוס	לא הוזמן

זה צוות שכל מנהל איכות היה חולם עליו, בתנאי שהמוצר שייך למתחרים, ועם צוות כזה ניגשתי לכלים, שלפחות הם לא מתווכחים על קרדיט.

דיאגרמת עצם דג

ענף	מה נמצא
אדם	מי שליבה את ההליך האמין שהעלבון שהדביקו לו הוא חסינות
שיטה	הצבעה בלי רשימת חשודים. מי שדוחף להליך לא קובע על מי הוא נופל
סביבה	עיר שבה במת הקומדיה שימשה סקר דעת קהל, והתוצאות פורסמו בכל חג
חומר	שבר חרס. זול, זמין בכל ערימת פסולת, ולא מאפשר שום עקיבות לשולח
מדידה	כל הראיות על הנחקר מגיעות מיריביו, ממחזאים שהתפרנסו ממנו ומהיסטוריונים שתיעבו אותו
כלי	הליך שנועד לאנשים מסוכנים מדי, ושהופעל על אדם מגוחך מדי

בדרך כלל כל עצם בדיאגרמה מובילה לסיבה אחרת, והאשמה מתפזרת בין כמה גורמים כך שכולם יוצאים מהישיבה מרוצים. כאן, בקצה כל אחת מהעצמות, מצאתי את אותו שם. כאן היא התעקשה להצביע על אותו אדם מכל כיוון, כמו מצפן שגילה שהצפון עומד בחדר.

חמש פעמים למה

למה היפרבולוס נודה? כי לפי פלוטרכוס ניקיאס ואלקיביאדס נועצו בסתר, איחדו את מחנותיהם, וההצבעה נפלה עליו (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 11.4).

למה איחדו כוחות שני אנשים שלא הסכימו על מלחמה, על שלום, על ספרטה ועל ארגוס? כי מרגע שנפתחה ההצבעה, כל אחד מהם גילה שגם הוא עלול להיעלם. ניקיאס לא היה צריך להשתכנע שאלקיביאדס טוב לעיר. מספיק היה שישתכנע שאתונה עם שניהם עדיפה, מבחינתו, על אתונה עם אלקיביאדס לבדו. כשאתה ניקיאס, אתה מגיע למסקנה הזאת מהר. אלקיביאדס הגיע אליה באותה מהירות, עם סדר שמות הפוך. ותיאום של הצבעה אחת לא מחייב לסלוח על כלום. אפשר להצביע יחד ביום ראשון ולחזור לשנוא זה את זה במשרה מלאה ביום שני.

למה הם הגיעו למסקנה הזאת דווקא באותה שנה? כי מישהו דאג להעמיד אותם בפניה. היפרבולוס, כך מספר פלוטרכוס, נראה מרוצה מאוד מהמריבה שלהם וליבה את העם נגד שניהם (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 11.4).

למה ליבה? כי התוכנית הייתה פשוטה. אחד היריבים יגורש, והיפרבולוס יישאר מול השני, ראש בראש. השנאה בין ניקיאס לאלקיביאדס הייתה מבחינתו תשתית לאומית, יציבה, כזאת שאף אחד לא צריך לתחזק. הוא רק לא בדק מי עוד משתמש בה.

ולמה לא חשש שהחרס יגיע אליו? כאן פלוטרכוס, שאיש לא חשד בו בכישרון קומי, חוסך לנו את העבודה. היפרבולוס לא ציפה שהנידוי יגיע אליו, ופלוטרכוס מוסיף מיד שהייתה לו סיבה טובה: "הסד התאים לו יותר" (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 11.4).[10] שנים אמרו לו שהוא לא שייך לחבורה. עכשיו, לראשונה, העלבון נראה לו כמו חסינות.

הגענו לשורש, והוא לא מחמיא לאף אחד. התוכנית דרשה מכל שאר המשתתפים דבר אחד בלבד, שימשיכו להיות צפויים. ניקיאס ימשיך להיזהר ואלקיביאדס ימשיך לקנא. היפרבולוס קרא נכון את כולם, ורק את עצמו שכח להכניס לחישוב. בבקרת איכות קוראים לזה הנחת יסוד שלא נבדקה. בפוליטיקה קוראים לזה אסטרטגיה. בסקר הסיכונים שלו חסרה שורה אחת: "שני היריבים שלי מדברים זה עם זה." סבירות: נמוכה. השפעה: עשר שנים.

FMEA בדיעבד

אילו היפרבולוס היה עורך ניתוח אופני כשל לפני שיצא לדרך, השורה החסרה הייתה נראית כך, בסולם המקובל של אחת עד עשר.

אופן הכשל	חומרה	הסתברות	גילוי	RPN
שני היריבים מתאחדים להצבעה אחת	10	3	10	300

החומרה מקבלת עשר, כי עשר שנים. ההסתברות נראתה לו נמוכה, ונתתי לה שלוש מתוך נדיבות. הגילוי מקבל עשר, הציון הגרוע ביותר, כי ההתייעצות הייתה סודית, ואי אפשר לגלות מראש קנוניה בין שני אנשים שמקפידים בפומבי לא לדבר זה עם זה. יוצא מספר עדיפות סיכון של שלוש מאות. בהרבה ארגונים נהג פעם הכלל שכל מה שמעל מאה מחייב פעולה מיידית.

היפרבולוס לא פתח טבלה, ולכן גם לא ידע שהוא עובר את הסף פי שלושה. הוא גילה את זה בשיטה הוותיקה יותר, בשטח. למען ההגינות אציין שב-2019 הוציא מדריך ה-FMEA המשותף של AIAG ו-VDA את ציון ה-RPN משימוש, לטובת שיטת עדיפות פעולה (AIAG & VDA, 2019). כמו החרס, גם ה-RPN יצא משימוש ולא נמחק מהטפסים. ומי שיטען שבמקרה כזה היה צריך לבחון גם את ההסתברות מחדש, צודק. הבעיה היא שבשביל זה היה צריך לשאול מישהו, והיפרבולוס לא נהג לשאול. הוא נהג להלהיב.

ניתוח פארטו

ניתוח פארטו בתיק הזה קצר במיוחד. בדרך כלל עשרים אחוז מהגורמים אחראים לשמונים אחוז מהתקלה. כאן שני גורמים אחראים למאה אחוז ממנה, ומכיוון ששנאו זה את זה, היפרבולוס ספר אותם כשני גורמים נפרדים שמנטרלים זה את זה. זו הייתה הטעות. גם הבוחרים לא היו צריכים להסכים על המניע. אחד דאג לעיר, ואחר רק רצה קצת שקט מהיפרבולוס. החרס לא שאל למה, רק על מי, ולשניהם הייתה אותה תשובה. היפרבולוס רצה לצמצם את הזירה לשני שחקנים. הזירה אכן צומצמה לשני שחקנים. הוא היה הצמצום.

הסבר מתחרה ובדיקת מערכת המדידה

חוקר טוב לא מתאהב בסיבת השורש הראשונה שמצא, גם אם היא מצחיקה, ובעיקר אם היא מצחיקה. הבעיה עם היפרבולוס היא שכל מה שאנחנו יודעים עליו הגיע מהתביעה. הקומדיות מספרות אילו בדיחות עליו הצחיקו את הקהל, לא כמה אנשים הצביעו בעדו. תוקידידס, שכותב שנודה בגלל שפלותו והבושה שהמיט על העיר, מספר לנו בעיקר כמה תיעב אותו (Thucydides, ca. 400 B.C.E./1923, 8.73.3). אין לו בתיק הזה אפילו עד אופי אחד. במפעל היינו קוראים לזה מערכת מדידה שלא כוילה, שבה כל המכשירים שייכים למחלקה שרוצה לפסול את המוצר.

ולכן, לפני שממשיכים לצחוק, כדאי לומר גם משהו לטובתו. לפי פלוטרכוס, האתונאים השתמשו בנידוי נגד מי ששמו עורר חשד או שעושרו עורר קנאה (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 11.1). כלומר, נגד אנשים כמו ניקיאס ואלקיביאדס. אין סיבה שליצרן מנורות תהיה פחות זכות להשפיע מאשר לבעל מכרות. ואם נפסול כל מי שרואה בפוליטיקה גם דרך להתקדם, נישאר עם מנהיגים שכבר יש להם הכול, והם יסבירו לנו, בלי שום אינטרס אישי, למה אין צורך לשנות דבר. החוקר דייוויד רוזנבלום רואה בנידוי הזה פרק במאבק על ההגמוניה באתונה אחרי מות פריקלס, בין ה"פונרוי", הרעים, כפי שכינו המכובדים את הפוליטיקאים החדשים, לבין ה"כרסטוי", הטובים, כפי שכינו המכובדים את עצמם (Rosenbloom, 2004). הטענה בעד החדשים הייתה צודקת. הביצוע היה של היפרבולוס.

ויש גם הסבר מתחרה לעצם העלילה. פלוטרכוס עצמו מביא גרסה שבה שותפו של אלקיביאדס היה פאיאקס ולא ניקיאס, וב-2024 הציע ההיסטוריון מתאו ברבטו שסיפור הקנוניה כולו נולד אולי על במת הקומדיה, ומשם עבר למסורת ההיסטורית (Barbato, 2024). אם הוא צודק, הנידוי היה אמיתי, אבל את העלילה כתבו אותם אנשים שהתפרנסו מהיפרבולוס כל השנים. גם מהגלות הוא המשיך לפרנס אותם. מבחינת התיק זה לא משנה את התוצאה, אבל זה משנה את ההמלצה. אם הקנוניה היא בדיחה, סיבת השורש עדיין עומדת, כי מי שבנה תוכנית על כך שיריביו לעולם לא

ידברו זה עם זה נכשל בכל גרסה, עם ניקיאס, עם פאיאקס או עם כל שותף אחר שאלקיביאדס היה מוצא באותו בוקר.

שלב 5: תיקון מיידי

מבחינת אתונה, התיקון המיידי בוצע ביעילות מרשימה. הרכיב הבעייתי הוצא מהקו לעשר שנים, בלי משפט, בלי עיכובים ובלי ועדת חקירה. אף כלל לא הופר. לא זייפו קולות ולא המציאו עבירה. לקחו ממנו רק את מה שפוליטיקאי צריך יותר מכל, להיות שם. נסו לדמיין את הנאום שלו לתומכים: "הכלי עבד מצוין. ההליך התנהל בדיוק כמו שתכננתי. רק השם על החרס יצא אחר."

ואז הגיעה המכה הבאה, שוב מהבמה. המשורר הקומי אפלטון, לא הפילוסוף, נפרד ממנו בשלוש שורות: "אכן, סבל גורל ההולם את אנשי הדורות הקודמים, / אך גורל טוב מדי בשבילו ובשביל סימני הצריבה שעל גופו. / לא בשביל אנשים כמוהו הומצא החרס" (Plato Comicus, as cited in Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 11.6).[11] גירשו אותו לעשר שנים, ועוד ביקשו סליחה מהחרס.

פלוטרכוס מוסיף שבהתחלה העם השתעשע, ואחר כך כעס שההליך הושפל כשהופעל על אדם כזה. כשהופעל על תוקידידס (המדינאי, לא ההיסטוריון), על אריסטידס ועל דומיהם, נחשב הנידוי לעונש. כשהופעל על היפרבולוס, הוא נעשה לכבוד ולסיבה להתגאות, כי בגלל שפלותו זכה לגורל של הטובים שבאנשים (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 11.5). המשורר והיפרבולוס הסכימו לגמרי שהחרס מכובד מדי בשבילו. להיפרבולוס זו הייתה תחזית. למשורר, תלונה. ובשפה של התיק, החליפו את הרכיב הפגום וגילו שבמהלך ההחלפה נפגם הכלי.

שלב 6: פעולה מתקנת ומונעת

כאן אתונה עשתה משהו שאני ממליץ עליו כבר שנים ורואה לעיתים רחוקות. היא לא הסתפקה בתיקון המוצר וטיפלה בתהליך. אחרי היפרבולוס איש לא נודה עוד מאתונה (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 11.6), ופלוטרכוס כותב שהאתונאים זנחו את ההליך לגמרי (Plutarch, ca. 100 C.E./1914b, Aristides 7.4). בפועל הוא לא נמחק מספר החוקים. גם במאה הרביעית שאלו את האספה פעם בשנה אם לקיים הצבעת נידוי (Aristotle, ca. 330 B.C.E./1952, Ath. Pol. 43.5).[12] המכונה נשארה על רצפת הייצור, עוברת בדיקה שנתית, ואף אחד לא מדליק אותה. ב"השלום" הבטיחו שמעכשיו ידונו בענייני העיר לאור המנורות שלו. את ההחלטה עליו קיבלו בחושך.

הפעולה המונעת שייכת לקוראים. היא לא נועדה לאתונה, שכבר טיפלה בעניין, אלא לכל מי שעומד היום בראש אופוזיציה ובטוח שהשנאה בין יריביו היא נכס קבוע.

החוק לאופוזיציונר: לפני שאתה מנצל את השנאה בין יריביך, בדוק כמה יעלה להם להתאחד נגדך. אם התשובה היא חרס אחד, כבר הפסדת.

שלב 7: בדיקת אפקטיביות

בדיקת אפקטיביות שואלת שאלה אחת: האם הבעיה חזרה. כאן התשובה חד-משמעית. אפס מקרים חוזרים, לא בשנה הבאה, לא בדור הבא ולא עד היום. אף פעולה מתקנת שחתמתי עליה בחיי לא הגיעה לתוצאה כזאת, ואני מודה שאני קצת מקנא.

אלא שכל מי שעבר הדרכה אחת על אימות ותיקוף יודע שזו רק חצי מהשאלה. האימות עבר בהצלחה: הפעולה בוצעה, ואיש לא נודה עוד. התיקוף, השאלה אם הפעולה השיגה את המטרה שלשמה נועד הכלי, מסובך יותר. הנידוי נועד להגן על הדמוקרטיה האתונאית מפני מי שיצבור כוח רב מדי. ב-411 הופלה הדמוקרטיה באתונה בידי האוליגרכים, וממשלת הארבע מאות עלתה לשלטון בלי שאיש נזקק לחרס אחד (Thucydides, ca. 400 B.C.E./1923, 8.67–70). במילים אחרות, השביתו את הכלי, ואופן הכשל שהוא נועד למנוע נשאר על רצפת הייצור והמשיך לעבוד במשמרות. זו התופעה שכל מהנדס איכות מכיר: פעולה מתקנת שהעלימה את הסימפטום, ואת התקלה עצמה השאירה לדור הבא.

לבדיקה יש גם צד שאינו מצחיק. ב-411 נרצח היפרבולוס בסאמוס, בידי קושרים מקומיים שעברו למחנה האוליגרכי, בסיוע המצביא האתונאי כרמינוס (Thucydides, ca. 400 B.C.E./1923, 8.73.3). פלוטרכוס מעיר שאילו ניקיאס היה מסתכן בנידוי בשעתו, אולי היה עוזב את העיר לפני אסונותיו האחרונים (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 11.7). ניקיאס נשאר, פיקד על המשלחת לסיציליה, ושם הוצא להורג ב-413 (Thucydides, ca. 400 B.C.E./1923, 7.86.2). עשר שנות גלות היו מחזירות אותו לאתונה בערך ב-406.

דוח מבקר

מאחר שבעל התיק הוא גם מי שכותב עליו בספר, ביקשתי ביקורת חיצונית. המבקר הגיע עם קלסר, עט אדום ואיחור שאפילו הוא לא ניסה להצדיק, ולא התרשם מאף אחד מאיתנו. להלן הדוח כפי שהוגש, בלי עריכה, כי גם אותי הוא לא טרח לשאול.

היקף הביקורת	תיק CAPA-415-001 על כל שלביו
עדים שנבדקו	אריסטופנס, אאופוליס, אפלטון הקומי, פלוטרכוס, תוקידידס
הערה מקדימה	שלושה מחמשת העדים הם קומיקאים, הרביעי ביוגרף שכתב חמש מאות שנה אחרי האירוע, והחמישי תיעב את הנחקר. המבקר רשם את זה ולא התפלא
תקן ייחוס	הגדרת הפוליטיקה של ארנסט בן, 1930

תקן הייחוס. בהיעדר תקן ISO לפוליטיקה, אימץ המבקר את ההגדרה של המו"ל הבריטי סר ארנסט בן, שתועדה לראשונה ב-1930: "פוליטיקה היא האמנות לחפש צרות, למצוא אותן בין שהן קיימות ובין שלא, לאבחן אותן לא נכון ולהפעיל את התרופה הלא נכונה" (Benn, 1930, as cited in Popik, n.d.).[13] ההגדרה מייחסת לפוליטיקה תהליך בן ארבעה שלבים, והמבקר בדק את התיק מולה סעיף אחר סעיף. הנחקר חיפש צרות, בין ניקיאס לאלקיביאדס. הוא מצא אותן, והן אפילו היו קיימות, מה שמעמיד אותו מעל לממוצע הענפי. הוא אבחן אותן לא נכון, כשהניח שהשנאה תמנע מהם להתאחד. והוא הפעיל את התרופה הלא נכונה, החרס. ארבעה שלבים מתוך ארבעה, בסדר הנכון. המבקר מציין לשבח את העמידה המלאה בתקן.

ממצא 1 | אי-התאמה מהותית: תלונת לקוח שלא טופלה

תלונה ראשונה על המוצר התקבלה ב-424 לפנה״ס, כשצי אתונה הודיע שאינו מוכן להפליג תחת הנחקר. התלונה אומתה בהכרעת שופטי התחרות בחג הלנאיה, שהעניקו לה מקום ראשון. תלונה שנייה התקבלה ב-421 ב"השלום", כשאלת השלום עצמה הפנתה את ראשה. לא נמצאה ראיה לכך שנפתח תיק, שנקבע אחראי או שמישהו חזר ללקוח. המבקר מציין שהתלונה עצמה עומדת בכל דרישות התיעוד: המתלוננת זיהתה את עצמה בשם מלא ובשם אביה, תיארה את המוצר, העריכה את הנזק והציעה פתרון. זו התלונה המתועדת ביותר בתיק, והיחידה שהוגשה בידי ציוד. **ראיה אובייקטיבית:** אריסטופנס, "הפרשים", שורות 1300–1315; "השלום", שורות 680–692. **הערת המבקר:** כשהספינות כותבות מכתב תלונה והשופטים מעניקים לו פרס, זו כבר לא התרעה מוקדמת. זה לוח מודעות. וכשהתלונה זוכה בפרס והמוצר זוכה בקידום, זה כבר לא כשל בטיפול בתלונות. זו מדיניות.

ממצא 2 | אי-התאמה מהותית: הנחת יסוד שלא אומתה

תוכנית ההליך נשענה על ההנחה שמי שדוחף אליו חסין מפני הכלי שהפעיל. ההנחה לא נבדקה, לא תועדה ולא נכללה בסקר הסיכונים. מקור ההנחה, לפי התיעוד, הוא שהנחקר נחשב בעיני כולם למועמד מתאים יותר לסד מאשר לחרס. **ראיה אובייקטיבית:** פלוטרכוס, ניקיאס 11.4. **הערת המבקר:** המבקר מכיר ארגונים שהסיקו מכך שאף אחד לא מעריך אותם שאף אחד גם לא יפגע בהם. רובם כבר לא קיימים. כמו כן לא נמצא ניתוח סיכונים. ה-FMEA שבשלב 4 נבנה

בדיעבד בידי בעל התיק ומראה RPN של 300, פי שלושה מסף הפעולה שהיה מקובל עד 2019. ניתוח סיכונים שנעשה אחרי האירוע אינו ניתוח סיכונים. זו נקרולוגיה עם טבלה.

ממצא 3 | אי-התאמה משנית: שימוש בכלי שלא לפי ההתוויה

הליך הנידוי אושר לשימוש באנשים שעוררו חשד בגלל מוניטין גדול או קנאה בגלל עושר גדול. הוא הופעל על מוצר שאינו עומד באף אחד משני התנאים. הגוף המאשר עצמו, בדמות המשורר הקומי אפלטון, קבע בכתב שהחרס "לא הומצא בשביל אנשים כמוהו". תוקידידס עצמו מעיד שהנידוי לא נבע מחשש מכוחו או מהשפעתו. **ראיה אובייקטיבית:** פלוטרכוס, ניקיאס 11.1, 11.6; תוקידידס 8.73.3. **הערת המבקר:** שימוש שלא לפי ההתוויה גרם לפגיעה בכלי עצמו, שלא הופעל עוד לעולם. זה המקרה הראשון המתועד שבו תופעת הלוואי פגעה בתרופה עצמה.

ממצא 4 | אי-התאמה משנית: עדים בניגוד עניינים

שניים מהעדים המרכזיים נגד הנחקר ניהלו ביניהם סכסוך פומבי, לא על אמיתות העדות אלא על זכויות היוצרים שלה. אריסטופנס טען שאאופוליס גנב ממנו את ההשפלה של היפרבולוס והוסיף לה זקנה שיכורה. **ראיה אובייקטיבית:** אריסטופנס, "העננים", שורות 551–559. **הערת המבקר:** כשהעדים מתווכחים מי ראשון שהשפיל את הנאשם, ולא אם הוא אשם, מערכת המדידה דורשת כיול. המבקר ממליץ לא לפסול את העדויות, כי בלעדיהן לא נשאר תיק, אלא לסמן אותן כ"ראיה לתפיסה ולא להיסטוריה".

ממצא 5 | אי-התאמה משנית: שיטת חקירה לא מתוקפת

בתיעוד נמצאה שיטת חקירה שבה עצם הראייה של ניקיאס בכיכר שימשה הוכחה לבגידה. השיטה לא תוקפה, לא נבדקה מול מקרי ביקורת, ובכל זאת זכתה לתשואות. **ראיה אובייקטיבית:** אאופוליס, "מריקס", אצל פלוטרכוס, ניקיאס 4.5. **הערת המבקר:** השיטה עדיין בשימוש במקומות רבים. המבקר לא ימנה אותם, כי הם עלולים לראות אותו מסתובב בכיכר.

ממצא 6 | אי-התאמה משנית: בקרת רשומות

הרשומה המפורטת היחידה של האירוע נכתבה בידי פלוטרכוס, כחמש מאות שנה אחריו. נוהל בקרת רשומות דורש תיעוד בזמן אמת, בידי מי שנכח. ההיסטוריון היחיד בן הזמן, תוקידידס, היה באותן שנים בעצמו מחוץ לעיר, בגלות של עשרים שנה (Thucydides, ca. 400 B.C.E./1921, 5.26.5), והסתפק בשורה אחת ובהבעת תיעוב. כלומר, גם הבודק עבד מחוץ לאתר, ולא בגלל חרס, אלא בגלל כשל משלוח: הוא הגיע לאמפיפוליס באיחור. **ראיה אובייקטיבית:** תוקידידס 5.26.5, 8.73.3; פלוטרכוס, ניקיאס 11. **הערת המבקר:** המבקר מודה שגם הוא מגיע באיחור. אבל הוא לפחות לא מתיימר לדעת מה נאמר בחדר הסגור בין ניקיאס לאלקיביאדס, ומציין שגם פלוטרכוס לא היה שם. הוא רק כתב כאילו היה.

תצפית: עקיבות של ציטוטים

במהלך בדיקת תקן הייחוס התברר שההגדרה של ארנסט בן מיוחסת לרוב לגראוצ'ו מרקס, שאין ראיה שאמר אותה. במקביל, בתיק עצמו, ייתכן שסיפור הקנוניה נגד היפרבולוס נכתב במקור על במת הקומדיה ועבר משם להיסטוריה. **ראיה אובייקטיבית:** Barbato (2024); Popik (n.d.).

הערת המבקר: בעיית עקיבות של ציטוטים אינה ייחודית לעת העתיקה. אם זה קרה לגראוצ'ו מרקס, זה יכול לקרות גם לניקיאס.

הזדמנות לשיפור

הארגון שמר את הכלי בספר החוקים קרוב למאה שנה אחרי השימוש האחרון, ערך לו בדיקה שנתית מסודרת, ולא הפעיל אותו עוד. המבקר מציין זאת כדוגמה מצוינת לתחזוקה מונעת, ומבקש בעדינות לברר מה בדיוק מתחזקים.

סיכום ממצאים

סיווג	מספר
אי-התאמה מהותית	2
אי-התאמה משנית	4
תצפית	1
הזדמנות לשיפור	1

מסקנת המבקר

התיק נסגר כאפקטיבי ברמת האימות. הבעיה לא חזרה במשך כאלפיים וארבע מאות שנה, וזו תוצאה שאין למבקר מה להוסיף עליה. ברמת התיקוף התיק נשאר פתוח, כפי שבעל התיק עצמו הודה בשלב 7, והמבקר מעריך את הכנות. יש לציין עם זאת שהפעולה המתקנת לא בוצעה בידי בעל התיק אלא בידי הלקוח, ושבעל התיק לא היה נוכח באף אחד מהשלבים, מסיבות שתועדו היטב. המבקר ממליץ לתייק את המקרה כ"לקח שנלמד", ומוסיף הערה אחרונה לתיק, בכתב יד, בעט האדום:

היפרבולוס צדק לגבי השנאה בין ניקיאס לאלקיביאדס. היא באמת הייתה יציבה. היא פשוט לא הייתה בלעדית.

הערות

כל התרגומים לעברית הם של המחבר, מן התרגומים האנגליים הרשומים ברשימת המקורות. לציטוטים מפלוטרכוס, מאאופוליס ומאפלטון הקומי מובא כאן הנוסח האנגלי; את קטעי אריסטופנס ניתן למצוא במהדורות המצוינות. ניתוח המניעים והחלופות בפרק מתייחס לגרסת פלוטרכוס, ואין בידינו תיעוד של הערכת הסיכויים שעשה היפרבולוס בזמן אמת.

1. שיחת האוניות היא סצנה קומית, לא תיעוד של החלטת צי. היעד הוא קרתגו לפי הנוסח המקובל (Καρχηδόνα, שורה 1303). תרגומים ישנים גורסים קלכדון. מספרי השורות לפי המספור היווני; המספור של ג׳ונסטון עצמו שונה.

2. על קבר תסאוס כמקום מקלט לעבדים נמלטים ולחלשים שחששו מבעלי הכוח: Plutarch, ca. 100 C.E./1914a, Theseus 36.2 (בפרפרזה). מקדש תסאוס ומקדש האומנידס מוזכרים במחזה כמקומות מקלט מוכרים. השם נאופנטה בת נאוסון הוא שם קומי שבנוי כולו מהמילה היוונית לאונייה; התרגום כאן לפי ג׳ונסטון.

3. "Hyperbolus of the deme Perithoedae, a man whose boldness was not due to any influence that he possessed, but who came to influence by virtue of his boldness, and became, by reason of the very credit which he had in the city, a discredit to the city" (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 11.3). המילה credit פירושה כאן מעמד ושם טוב, לא אשראי.

4. "'Tis Hyperbolus, who now holds empire on the Pnyx... the people, seeing themselves without a leader, took him haphazard, just as a man, who is naked, springs upon the first cloak he sees" (Aristophanes, 421 B.C.E./1912b, Peace, lines 680–692). ביוונית מתואר היפרבולוס כ-λυχνοποιός, יצרן מנורות. הפועל היווני בשורה 687 (περιεζώσατο) פירושו חגר או כרך סביב המותניים, ולא סתם תפס גלימה, ועל השורות האלה עוסק Tordoff (2024); התרגום העברי כאן הולך אחרי היוונית. מספרי השורות לפי המספור היווני המקובל.

5. תוקידידס מאשר את הנידוי אך אינו מספר את התחבולה. פלוטרכוס מביא גם גרסה אחרת, שלפיה שותפו של אלקיביאדס היה פאיאקס ולא ניקיאס. בחיי ניקיאס הוא מייחס אותה לתאופרסטוס (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 11.7), ובחיי אלקיביאדס מביא אותה בלי שם, "יש אומרים" (Plutarch, ca. 100 C.E./1916b, Alcibiades 13.4). שתי הביוגרפיות הן של אותו מחבר, ואינן עדויות עצמאיות. השנה בכותרת היא טווח עבודה מקובל.

6. "Why!" said he, "even when he takes his bath and when he eats his dinner, some public business or other is sure to confront him; he neglects his private interests in his anxiety for the common good, and scarcely gets to sleep till others wake" (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 5.3). על החברים בפתח ועל הירון: Nicias 5.2.

7. "Nicias was struck dumb with amazement and anguish"; "There came a slight earthquake shock just then, luckily for Nicias, and the assembly was dissolved" (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 10.6). על הקורבנות היומיים: Nicias 4.2. סיפור השליחים אינו הוכחה לתיאום הנידוי.

8. "How long a time now since you were with Nicias?" / "I have not seen him, — saving just now on the Square." / "The man admits he actually did see Nicias! Yet what possessed him thus to see him if he was not treacherous?" (Eupolis, as cited in Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 4.5). את הזיהוי של מריקס עם היפרבולוס מציין ברנדוט פרין, עורך מהדורת לואב, בהערה למקום: "A caricature of the demagogue Hyperbolus".

9. ההאשמה בגנבה היא טענה של מחזאי מתחרה, לא הוכחה. הזקנה השיכורה נוספה לשם ריקוד הקורדקס. הקטע שייך לנוסח המתוקן של "העננים", שתאריכו אינו ודאי (בערך 419–417). מספרי השורות לפי המספור היווני המקובל.

10. "This fellow at that time thought himself beyond the reach of ostracism, since, indeed, he was a likelier candidate for the stocks" (Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 11.4).

11. "Indeed he suffered worthy fate for men of old, / Albeit a fate too good for him and for his brands. / For such as him the ostrakon was ne'er devised" (Plato Comicus, as cited in Plutarch, ca. 100 C.E./1916a, Nicias 11.6). "סימני הצריבה" רומזים לטענה שמוצאו מעבדים. תוקידידס שבפסקה הבאה הוא תוקידידס בן מלסיאס, יריבו של פריקלס; זיהוי מקובל במחקר.

12. פלוטרכוס כותב שההליך ננטש לגמרי (Plutarch, ca. 100 C.E./1914b, Aristides 7.4). "החוקה של האתונאים", המיוחסת לאריסטו ונכתבה במאה הרביעית לפנה״ס, עדיין מתארת את ההצבעה המקדימה בפריטניה השישית (Aristotle, ca. 330 B.C.E./1952, Ath. Pol. 43.5). כלומר, ההליך נשאר בספר החוקים, ופשוט לא הופעל עוד.

13. "Politics is the art of looking for trouble, finding it whether it exists or not, diagnosing it incorrectly and applying the wrong remedy." הציטוט מתועד בעיתון Springfield Republican מ-27 ביולי 1930 תחת הכותרת "A Cynic's Definition", כפי שמביא אותו Popik (n.d.). ייחוסו לגראוצ׳ו מרקס, הנפוץ ברשת, אינו נתמך בראיות.

רשימת מקורות

AIAG & VDA. (2019). Failure mode and effects analysis: FMEA handbook (1st ed.). Automotive Industry Action Group; VDA QMC.

Aristophanes. (1912a). The clouds. In The eleven comedies (Vol. 1). The Athenian Society. https://en.wikisource.org/wiki/Aristophanes:_The_Eleven_Comedies (Original work published ca. 418 B.C.E.)

Aristophanes. (1912b). Peace. In The eleven comedies (Vol. 1). The Athenian Society. https://en.wikisource.org/wiki/Aristophanes:_The_Eleven_Comedies (Original work published 421 B.C.E.)

Aristophanes. (2015). Knights (I. Johnston, Trans.; Rev. ed.). Vancouver Island University. https://web.viu.ca/johnstoi/aristophanes/knightsweb.htm (Original work published 424 B.C.E.)

Aristotle. (1952). The Athenian constitution; The Eudemian ethics; On virtues and vices (H. Rackham, Trans.; Rev. ed.). Harvard University Press. (Original work published ca. 330 B.C.E.)

Barbato, M. (2024). L'ultimo ostracismo: L'origine comica del complotto contro Iperbolo [The last ostracism: The comic origin of the plot against Hyperbolus]. Hormos: Ricerche di Storia Antica, 16, 1–18.

Plutarch. (1914a). Plutarch's lives: Vol. 1. Theseus and Romulus, Lycurgus and Numa, Solon and Publicola (B. Perrin, Trans.). Harvard University Press. (Original work published ca. 100 C.E.)

Plutarch. (1914b). Plutarch's lives: Vol. 2. Themistocles and Camillus, Aristides and Cato Major, Cimon and Lucullus (B. Perrin, Trans.). Harvard University Press. (Original work published ca. 100 C.E.)

Plutarch. (1916a). Plutarch's lives: Vol. 3. Pericles and Fabius Maximus, Nicias and Crassus (B. Perrin, Trans.). Harvard University Press. (Original work published ca. 100 C.E.)

Plutarch. (1916b). Plutarch's lives: Vol. 4. Alcibiades and Coriolanus, Lysander and Sulla (B. Perrin, Trans.). Harvard University Press. (Original work published ca. 100 C.E.)

Popik, B. (n.d.). "Politics is the art of looking for trouble…". The Big Apple. https://barrypopik.com/blog/politics_is_the_art_of_looking_for_trouble

Rosenbloom, D. S. (2004). Ponêroi vs. chrêstoi: The ostracism of Hyperbolos and the struggle for hegemony in Athens after the death of Perikles, Part I. Transactions of the American Philological Association, 134(1), 55–105. https://doi.org/10.1353/apa.2004.0008

Thucydides. (1921). History of the Peloponnesian War: Vol. 3. Books V and VI (C. F. Smith, Trans.). Harvard University Press. (Original work published ca. 400 B.C.E.)

Thucydides. (1923). History of the Peloponnesian War: Vol. 4. Books VII and VIII (C. F. Smith, Trans.). Harvard University Press. (Original work published ca. 400 B.C.E.)

Tordoff, R. (2024). How did Cleon dress for the assembly? Aristophanes, Peace 685–7 and Athênaiôn Politeia 28.3. The Classical Quarterly, 74(2), 461–468. https://doi.org/10.1017/S0009838824000612

Tridimas, G. (2016). Conflict, democracy and voter choice: A public choice analysis of the Athenian ostracism. Public Choice, 169(1–2), 137–159. https://doi.org/10.1007/s11127-016-0379-7